

LAUSUNTO: luonnoksesta hallituksen esitykseksi laeiksi sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain ja rajat ylittävistä terveydenhuollosta annetun lain 20 §:n muuttamisesta

Lausuntopyynnön diaarinumero: VN/34869/2024

Diakonissalaitos kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta hallituksen esitykseksi laeiksi sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain ja rajat ylittävistä terveydenhuollosta annetun lain 20 §:n muuttamisesta.

Diakonissalaitos on yleishyödyllinen säätiökonserni, joka rakentaa oikeudenmukaisempaa yhteiskuntaa. 157-vuotias säätiö tarjoaa yhdessä omistamansa yhteiskunnallisen yrityksen Rinneketien kanssa vaikuttavia sosiaali- ja terveyspalveluja erityistä tukea tarvitseville ihmisille. Toiminnasta saadulla tuotolla tuemme kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia yleishyödyllisen työmme kautta.

Diakonissalaitos on tehnyt maahantulijoiden kanssa töitä yli 30 vuoden ajan. Tällä hetkellä tuemme muun muassa yksin alaikäisinä maahan tulleita nuoria, kidutettuja ja sotatraumatisoituneita, paperittomia ja Itä-Euroopan liikkuvaa väestöä. Toimintaa on sekä Suomessa että lähtömaissa.

Yleistä

Suomessa vailla laillista oleskeluoikeutta oleskelevien oikeus saada sosiaali- ja terveyspalveluita on jo nykyisellään varsin rajoitettua. Sote-palveluiden pariin pääsyn heikentäminen lisää entisestään ongelmia tämän niin sanottujen paperittomien väestöryhmän keskuudessa. On tärkeää huomioida, että paperittomuus itsessään tekee ihmiset haavoittuviksi monin tavoin. Jo yksin epävarmuus asumisessa ja toimeentulossa vaikuttaa elämisen olosuhteisiin altistaen terveysongelmille niitä aiheuttaen, tai jo olemassa olevia ongelmia pahentaen. Yhteiskunnalle tulee lopulta edullisemmaksi tarjota paperittomille kohtuullisen kattavasti myös ennaltaehkäisevää ja välttämätöntä hoitoa sen sijaan, että rajoitetaan palveluiden pariin pääsyä vain kiireellisen hoidon antamiseen. Kallista sairaalahoitoa vaativaksi pahentuva tila voidaan usein välttää, jos ihmisille tarjotaan mahdollisuus edistää omaa hyvinvointiaan oikea-aikaisen palveluihin pääsyn myötä. Kansanterveydellisestä näkökulmasta on myös tärkeää, että muun väestön terveyttä uhkaavat taudit tunnistetaan ja hoidetaan mahdollisimman varhain. Paperittomien sote-palveluihin pääsyn rajoittaminen viivyttää tarttuvien tautien tunnistamista ja estää niiden ennaltaehkäisemistä.

Paperittomien sote-palveluiden muutoksista

Paperittomina Suomessa elävien oikeudet ja etuudet ovat viime vuosien aikana muuttuneet usein eri hallitusten tekemien linjausten myötä. Palvelujärjestelmän edustajilla, järjestötoimijoilla sekä paperittomilla itsellään on ollut vaikeuksia pysyä näissä muutoksissa mukana. Jopa viranomaiset ja terveydenhuollon henkilökunta ovat usein epätietoisia siitä, miten tulee toimia paperittomia erilaisissa tilanteissa kohdatessa. Tiedusteluja tähän liittyen kohdistetaan usein Diakonissalaitokselle. Autamme mielellämme eri toimijoita meille kertyneen kokemuksen voimin. On kuitenkin palvelujärjestelmän, erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon, kantokykyä heikentävä tekijä, kun sen sisällä toimivat eivät itse tiedä, miten toimia ja neuvoa joudutaan etsimään muualta.

Muutokset rasittavat yhteiskuntamme rakenteita sekä lisäävät kuluja kokonaisuutena enemmän kuin mitä halutuilla muutoksilla saavutetaan aikaan. Hallitusohjelman sekä lakiesityksen perusteina käytetään sosiaali- ja terveystieteiden saatavuutta vetovoimana, jolla joko Suomeen tulee tai jää niin sanottuja "ei toivottuja" ihmisiä. Todellisuus kuitenkin näiden ihmisten osalta on, ettei suurin osa heistä edes tiedä tai ymmärrä heidän oikeuksistaan erilaisiin yhteiskuntamme palveluihin. Sen sijaan epätietoisuus palvelutilanteessa johtaa usein siihen, että apua hakeva ihminen jää jopa kokonaan palvelematta/hoitamatta, kun pelätään, että toimitaan väärin.

Palveluihin pääsyn kriteerien muuttuessa tulee uudelleen tarkasteltavaksi myös se, miten varmistetaan terveydenhuollon henkilökunnan osaaminen ja määrittelytaidot oleskelustatukseen liittyen. Toiminnoissamme olemme todenneet, että paperittomien ohella myöskään ihmiskaupan uhrin ei tule riittävän hyvin tunnistetuiksi sote-palveluiden piirissä. Kannamme huolta siitä, miten jatkossa varmistetaan näiden ryhmien edustajien pääsy tarvitsemaansa hoitoon.

Määrittelystä

Esityksessä todetaan seuraavanlaisesti pykälän 56 b § osalta: "Pykälän mukaista yksilöllistä lääketieteellistä tarvetta arvioitaessa otettaisiin huomioon kulloinkin terveysongelma tai -tarve ja sen lisäksi henkilön kokonaistilanne eli muu terveydentila, toimintakyky ja mahdolliset vammaisuuden aiheuttamat rajoitteet sekä mahdollinen muu henkilön erityisen haavoittuva asema. Kuitenkaan yksinomaan esimerkiksi olemassa oleva pitkäaikaissairaus tai vammaisuus ylipäänsä ei sellaisenaan oikeuttaisi kaikkeen välttämättömään kiireettömään hoitoon, vaan hoidon tarve arvioitaisiin kunkin terveysongelman kohdalla erikseen. Yksinomaan se, että henkilö oleskelee maassa laittomasti, ei tarkoittaisi erityisen haavoittuvaa asemaa, vaan tällaiseen asemaan voisi johtaa esimerkiksi epäily hyväksikäytöstä tai ihmiskaupasta." (s.29). Meidän näkemyksemme mukaan haavoittuvaisuus koskee kuitenkin käytännössä kaikkia paperittomia. Katsomme, että lakimuutosesitys on

sekava ja asettaa pienen paperittomien marginaaliryhmän erilaiset edustajat keskenään eriarvoiseen asemaan. On toki tärkeää määritellä paperittomien lasten ja raskaana olevien naisten välttämättömien terveydenhuollon palveluiden saatavuus. Tämä ei kuitenkaan ole yhdenvertaista. Mielestämme voidaan katsoa, että paperittomat ylipäättään ovat erityisen haavoittuvassa asemassa, jolloin on tarpeetonta erotella, ketkä tästä ryhmästä saavat kiireellisen lisäksi välttämätöntä hoitoa ja ketkä eivät. Monien erilaisten kriteerien olemassaolo lisää paperittomia palvelutilanteissa kohtaavien epävarmuutta ja vie entisestään niukkoja resursseja, kun erilaisia oikeutuksia joudutaan selvittämään. Lisäksi on huomioitava, että tämän kooltaan marginaalisen ihmisjoukon palveluiden kustannukset ovat hyvinkin olemattomat. Hyvinvointi ja terveys kuuluvat ihmisoikeuksiin ja toivomme, että nykyinen hallitus tulee myös jatkossa turvaamaan niiden toteutumisen.

Edellä nostettujen huomioiden lisäksi esityksessä on epäselviä määritelmiä, jotka lisäävät tulkinnanvaraisuutta ja riskiä virheellisille päätöksille. Luonnoksessa muun muassa esitetään, että hyvinvointialueen on järjestettävä laittomasti maassa oleskelevalle henkilölle terveydenhuoltolain 50 §:ssä tarkoitetun kiireellisen hoidon lisäksi yksilölliseen lääketieteelliseen tarpeeseen perustuen välttämätön kiireetön hoito, jos sen epääminen olisi ilmeisen kohtuutonta henkilön terveydentilan tai vamman vuoksi taikka vakavasti vaarantaisi muun henkilön tai väestön terveyden. (s.15). Lakitasolla tulee kuitenkin tarkentaa, mitä ilmeinen kohtuuttomuus tarkoittaa. Kuten on edellä todettu, epäselvät rajaukset lisäävät riskiä epäyhdensuuntaisille tulkinnoille ja voivat kokemuksemme mukaan pahimmassa tapauksessa vaarantaa myös potilaan terveyden. Myös esityksessä mainittu yksilöllinen lääketieteellinen arvio välttämättömän kiireettömän hoidon myöntämisessä on jättää vahvan tulkinnanvaraisuus. Tämän kriteeristön tulee olla lakisääteisesti tarkemmin määritelty tai vaihtoehtoisesti on selkeästi osoitettava, mikä taho vastaa sen määrittelyä.

Paperittomuus ja palvelutarpeet -tutkimuksen tuloksia

Diakonissalaitos teetti keväällä 2024 tutkimuksen liittyen paperittomien palvelutarpeisiin. Tutkimusraportti on julkaistu sivuillamme: [Paperittomuus ja palvelutarpeet](#).

Tutkimusraportin mukaan paperittomuuteen liittyy paljon epätietoisuutta ja epävarmuutta eri sektoreilla. Paperittomat myös tarvitsevat palveluja sekä ohjausta ja neuvontaa eri puolella Suomea. Keskitettyä palveluohjausta on tällä hetkellä tarjolla vain pääkaupunkiseudulla ja Turussa. Alueellinen eriarvoisuus näkyy muun muassa siinä, että eri paikkakunnilla on erilaisia tulkintoja siitä, millaisia palveluja paperittomille annetaan. On odotettavissa, että paperittomien määrä tulee lisääntymään, esimerkiksi siksi, että myös ne henkilöt, joilla tällä hetkellä on

oleskelulupa, ovat vaarassa menettää sen lainsäädäntöön tulevien muutosten vuoksi.

Paljon kehitettävää on tiedonsaannissa ja tiedonkulussa. Sekä paperittomille asiakkaille että heitä kohtaaville työntekijöille on usein epäselvää, miten toimia. Asiakkaat eivät aina esimerkiksi tiedä, millaisen tahon kanssa he asioivat (julkinen sektori, kansalaisyhteiskunta, uskonnolliset yhteisöt yms.). Niukasti resursoitujen viranomaisten on puolestaan vaikea pysyä nopeiden lainsäädännöllisten ja muiden työtä ohjaavien muutosten perässä. Usein paras ja ajankohtaisin tieto on kolmannen sektorin toimijoilla, mutta niiden toiminta on erittäin riippuvaista määräaikaisesta rahoituksesta, mikä lisää kentän pirstaleisuutta. Toimijakentällä kaivataan tietoa erityisesti erilaisista oikeuksista, kuten sosiaali- ja muista oikeuksista, turvapaikkaprosessista sekä oleskeluluvista.

Ihmisen juridinen status voi muuttua usein, esimerkiksi jos turvapaikkaa haetaan useaan kertaan. Palveluihin pääsyyn vaikuttaa usein se, mihin kohderyhmään hänet tunnistetaan kuuluvaksi. Tämä voi poiketa hänen tosiasiallisesta statuksestaan. Ylipäättään palveluihin pääsy edellyttää usein ”portinavaajien” ja ”saattajien” apua eli toimijoita, jotka tuntevat ajantasaiset säädökset ja mahdollisuudet. Haasteena tässä ovat resurssit. Paperittomien kanssa toimivat mainitsivat kehittämiskohteina mm. majoitusolot, päihde- ja mielenterveyspalvelut sekä oikeudellisen neuvonnan.

Lisätietoja:

Anne Hammad, johtaja, maahantulijoiden palvelut, anne.hammad@hdl.fi, 050 502 0022

Miinukka Tuominen-Hakoila, vaikuttamistyön päällikkö, miinukka.tuominenhakoila@hdl.fi, 040 705 8256